

PRAVNI PRIRUČNIK

(sa analizom problema nasilja nad ženama
putem savremenih tehnologija)

Centar za pravnu pomoć ženama
Zenica, 2016.

Izdavač:
Centar za pravnu
pomoć ženama
Mejdandžik 9;72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
Tel/Fax: +387 32 402-049
czppzz@gmail.com
www.cenppz.org.ba

ISBN:
978-9926-8067-0-5

Naslov:
Pravni priručnik
(sa analizom problema nasilja
nad ženama putem
savremenih tehnologija)

Autorice:
Duška Andrić, Amra Bećirović,
i Aida Nezić

Urednica:
Meliha Sendić

Recenzentice:
mr. sc. Dženana Radončić,
mr. sc. Ivana Grubešić

Za izdavača:
Meliha Sendić

Cover design i layout:
Melisa Haćimić-Ljubović

Štampa:
PUO Grafoprint Zenica

Tiraž: 700

SADRŽAJ

Predgovor	5
O centru za pravnu pomoć ženama	7
ISTRAŽIVANJE O NASILJU NAD ŽENAMA, SA FOKUSOM NA NASILJE KOJE SE VRŠI PUTEM INFORMACIONO-KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA - IKT nasilje	9
Zašto je rađeno istraživanje?	11
Metodologija	11
Uzorak	11
Kako se u javnosti percipira IKT nasilje?	12
Pojavnost, prijavljivanje i zaštita od IKT nasilja	19
Opći stavovi o nasilju nad ženama	21
Svijest o potrebi za boljom prevencijom i zaštitom	26
Zaključci	28
PORODIČNO PRAVO	29
Brak i razvod braka	31
Vanbračna zajednica i razvrgnuće vanbračne zajednice	37
Izdržavanje između bračnih i vanbračnih partnera	38
Bračna i vanbračna stečevina	41
Odnosi roditelja i djece	44
Usvojenje	59
Starateljstvo	61
NASILJE U PORODICI	67
Pojavni oblici nasilja	69
Postupak zaštite od nasilja	76
Međunarodni standardi za zaštitu od nasilja u porodici ...	80
Pravni standardi u FBiH u vezi nasilja u porodici	81

SOCIJALNO PRAVO	85
Socijalna zaštita	87
Oblici socijalne pomoći	91
Postupak ostvarenja prava na socijalnu pomoć	103
TREBATE ZAŠTITU PRAVA U OBLASTI PORODIČNOG, SOCIJALNOG, RADNOG PRAVA ILI STE IZLOŽENI DISKRIMINACIJI?	107
Pravne usluge	109
Kontaktirajte nas	114
IZVORI I BIBLIOGRAFIJA	115

PREDGOVOR

Ratificiranjem Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici, novembra 2013. godine, BiH se obavezala na poduzimanje zakonodavnih i drugih mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava, te kažnjavanje počinitelaca nasilja. Izrada Okvirne Strategije za provođenje Konvencije Vijeća Evrope za prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini za period 2015-2018, kao i definiranje načina provedbe, određuje opredjeljenje BiH za strateško djelovanje na prevenciji i borbi protiv rodno zasnovanog nasilja.

Dvadeset godina rada Centra za pravnu pomoć ženama na zaštiti, promociji i zagovaranju ženskih ljudskih prava daje nam odgovornost i obavezu da doprinesemo implementaciji ove Strategije.

Prvi korak je izrada ovog Pravnog priručnika koji je nastao iz dvadesetogodišnjeg iskustva i prakse u pružanju pravne pomoći ženama.

U ovaj priručnik nismo uvrstile pravnu zaštitu porodilja, obzirom da se tokom 2016. očekuju značajnije izmjene, te bi navođenjem sadašnjeg stanja informacija izgubila na aktuelnosti.

U protekle tri godine Centar je pružio 3.933 usluge besplatne pravne pomoći. Više od polovine (61%) klijentica obratilo se usljed narušenih porodičnih odnosa, 18% tražilo je ostvarivanje prava iz oblasti socijalne zaštite, 8% iz oblasti radnog prava i diskriminacije, a u 4% slučajeva radilo se o podnesenim krivičnim prijavama za nasilje. Ostalih 9% usluga odnosilo se na zaštitu prava iz oblasti penzijsko-invalidskog osiguranja, nasljednog ili obligacionog prava. Svaka druga klijentica koja nam se obraćala radi narušenih porodičnih odnosa navodila je da je partner ili bivši partner

maltretira ili joj prijete putem interneta ili mobilne telefonije. Za nas je to bio indikator koji nas je potaknuo da uradimo istraživanje i ukažemo institucijama sistema i široj zajednici na problem nasilja putem savremenih tehnologija (IKT nasilje).

Vjerujemo da će Priručnik poslužiti za informisanje šire javnosti o pravima žena i drugih marginaliziranih grupa, te osigurati lakše i efikasnije ostvarivanje prava definiranih međunarodnim dokumentima i domaćim zakonodavstvom.

Meliha Sendić, Zenica, januar 2016.

O CENTRU ZA PRAVNU POMOĆ ŽENAMA

Centar za pravnu pomoć ženama osnovan je u Zenici 1996. godine.

KO smo mi?

Mi smo tim aktivistkinja, braniteljica ljudskih prava žena i djevojčica, zastupnica koncepta rodne ravnopravnosti u svim društvenim odnosima.

Misija

Promocija i unaprjeđenje koncepta rodne jednakosti na svim društvenim nivoima i u svim društvenim odnosima.

ČEMU težimo? - Naša vizija

Samostalno i u savezništvu sa srodnim organizacijama direktno utičemo na korekciju i unaprjeđenje integrisane javne politike rodne ravnopravnosti i senzibiliziramo profesionalce da djeluju poštujući ženska ljudska prava.

Opći cilj

Zaštita, unaprjeđenje i promocija ljudskih prava žena i rodna ravnopravnost

Specifični ciljevi:

- Direktna podrška ženama u pristupu pravdi i ostvarivanju prava kroz pravedan tretman pred pravosudnim i servisnim institucijama, a koji uvažava specifične probleme žena
- Regionalno prepoznatljiva i uticajna think tank organizacija u oblasti ljudskih prava žena i djevojčica
- Uvođenje i osiguravanje standarda rodne ravnopravnosti u kreiranju i primjeni javnih i institucionalnih politika
- Žene, djevojčice i mladi informisani, rodno osviješteni i ohrabreni da se suoče s retrogradnim tendencijama i neokonzervativizmom u društvu

**ISTRAŽIVANJE O NASILJU NAD ŽENAMA,
SA FOKUSOM NA NASILJE KOJE SE VRŠI
PUTEM SAVREMENIH
INFORMACIONO-KOMUNIKACIONIH
TEHNOLOGIJA
- IKT NASILJE -**

ZAŠTO JE RAĐENO ISTRAŽIVANJE?

Ozbiljnost problema uočile smo već kroz svjedočenja klijentica Centra za pravnu pomoć ženama. Naime, tokom 2014. godine svaka druga žena koja nam se obraćala radi narušenih porodičnih odnosa je navela da je (bivši) partner maltretira ili joj prijeti putem interneta ili mobilnog telefona. Ovim istraživanjem smo ispitivale stavove građanki i građana o nasilju koje se vrši putem savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT nasilje). Analizom prikupljenih podataka došle smo do činjenica koje će nam poslužiti u planiranju daljih zagovaračkih koraka.

METODOLOGIJA

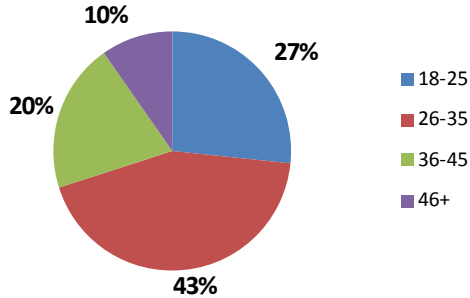
Istraživanje je provedeno upotrebom posebno razvijenog anketnog upitnika sa zatvorenim pitanjima. Upitnik je sadržavao osnovne demografske podatke i 15 pitanja koja se odnose na predmet istraživanja. Devet pitanja fokusirano je obrađivalo stavove, informisanost i znanje, kada je u pitanju nasilje uz upotrebu savremenih tehnologija (mobilna telefonija i internet), odnosno IKT nasilje. Šest pitanja odnosilo se na opšte stavove o nasilju nad ženama.

Prikupljanje podataka anketiranjem obavilo je 8 obučениh anketarki.

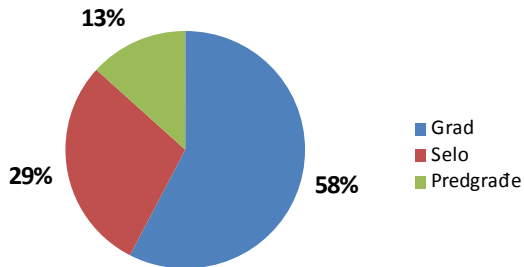
UZORAK

Uzorak je činilo 300 ispitanica i ispitanika iz svih 12 gradova/općina Zeničko-dobojskog kantona (ZDK). Njih 270 ili 90% bile su žene, a 30 ili 10% muškarci.

Većinu u uzorku činile su osobe u dobnoj grupi 26 do 35 godina, njih 43%. Slijedi dobna grupa 18 do 25 godina sa 27% i dobna grupa 36 do 45 godina sa 20%. Grupa starijih od 45 godina (46+) u uzorku je bila zastupljena sa 10% (Grafikon 1).

Grafikon 1:**Dobna struktura uzorka**

Uzorak je obuhvatio ispitanike/ce iz gradskih, prigradskih i seoskih mjesnih zajednica u svih 12 općina/gradova ZDK. Iz gradskog područja je bilo 58% ispitanika/ca, u predgrađu živi 13%, a na selu 29% anketiranih žena i muškaraca (Grafikon 2).

Grafikon 2:**Struktura uzorka po mjestu življenja****KAKO SE U JAVNOSTI PERCIPIRA IKT NASILJE?**

Otkako se pojavio internet, a pogotovo sa pojavom socijalnih mreža, potpuno je pojednostavljena komunikacija, a dostupnost uređaja i aplikacija je sve manje, gotovo nikako, ograničena. Koliko god to bilo u skladu sa principom slobodnog medijskog

prostora i doprinisilo slobodi govora, ipak ostavlja i mogućnost zloupotrebe.

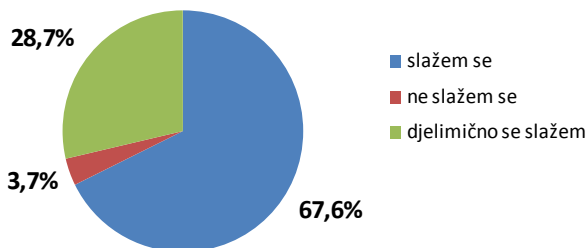
Uzorak smo analizirale i po spolu i po mjestu življenja. Međutim, obzirom da nisu postojale značajnije razlike u stavovima i znanju anketiranih, u odnosu na njihov spol ili mjesto življenja, u ovoj analizi ih ne pominjemo. Značajnija razlika u odgovorima pojavila se jedino u odnosu na dob ispitanika/ca, o čemu govorimo i u nastavku.

Postoji li virtuelno nasilje?

Zanimala nas je percepcija ispitanika/ca o tome koliko prijeteće i uvredljive poruke, fotografije i drugi sadržaji koji se šalju i razmjenjuju putem SMS-a, email-a, Viber-a, Facebook-a, ili drugih društvenih mreža i aplikacija, predstavljaju nasilje u virtuelnom svijetu. Možemo tvrditi da gotovo svi/e ispitanici/ce u ovim ponašanjima i komunikaciji vide nasilje (njih 96,3%), uzimajući u obzir da veći broj to bezrezervno smatra (njih 67,6%), a 28,7% se slaže djelimično. Samo 3,7% ispitanika/ca ne prepoznaje kao virtuelno nasilje prijeteće, uvredljive poruke i druge sadržaje koji se šalju i razmjenjuju putem IKT. (Grafikon 3.1).

Grafikon 3.1:

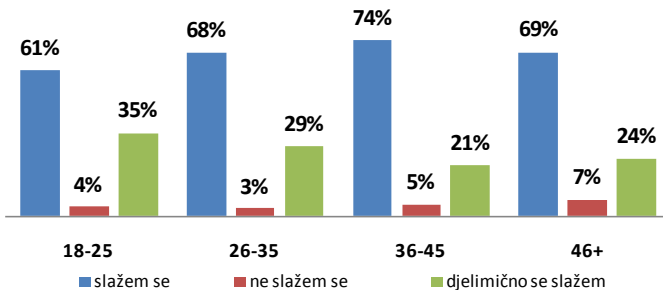
Stav o tvrdnji: "Prijeteće, uvredljive poruke, fotografije i drugi sadržaji putem SMS-a, email-a, Viber-a, Facebook-a ili druge društvene mreže/ aplikacije predstavljaju nasilje u virtuelnom svijetu."

Generacijski gledano, osobe starije od 35 godina nešto su sklonije okvalifikovati *“Prijetee, uvredljive poruke, fotografije i drugi sadržaji...”* kao nasilje u virtuelnom svijetu (njih 74% i 69%), nego osobe u dobi do 35 godina (njih 61% i 68%). Generacija iznad 35 godina je manje neodlučna, te se nešto više od svake pete osobe djelimično slaže sa tvrdnjom, dok je to u generaciji do 35 godina svaka treća osoba. (Grafikon 3.2).

Grafikon 3.2:

Stav o tvrdnji: *“Prijetee, uvredljive poruke, fotografije i drugi sadržaji putem SMS-a, email-a, Viber-a, Facebook-a ili druge društvene mreže/aplikacije predstavljaju nasilje u virtuelnom svijetu.”* (uporedni prikaz po dobnim grupama)

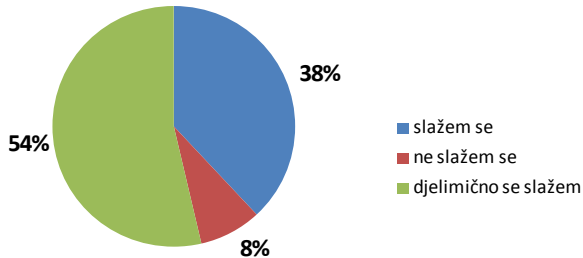

Povezanost virtuelnog i stvarnog

Virtuelni svijet je dugo smatran svijetom za sebe. Prijetnje, zastrašivanje i ucjene upućene u virtuelnom svijetu povezuju se, ali ne u dovoljnoj mjeri sa stvarnim. Ukupno ispitanih 8% osoba ne povezuje virtuelno i stvarno nasilje. Sasvim ozbiljno ovu povezanost shvaća 38% ispitanika/ca, dok nešto više od polovine ima određene rezerve (njih 54%). Ipak, možemo reći da 92% ispitanika/ca smatra da se prijetnje, zastrašivanje i ucjene u virtuelnom, ostvare u stvarnom svijetu (Grafikon 4.1).

Grafikon 4.1:

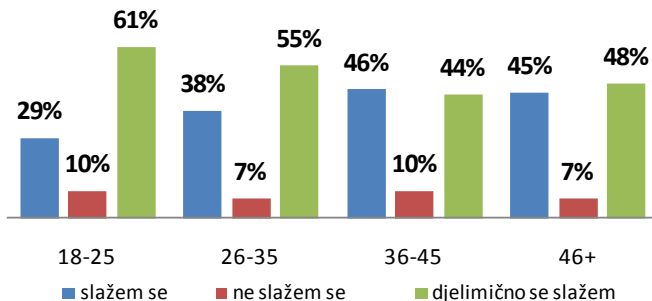
Stav o tvrdnji: "Prijetnje, zastrašivanje, ucjene u virtuelnom svijetu često se ostvare u stvarnom"

Kod ovog pitanja su osobe starije od 35 godina sklonije ozbiljnijem shvatanju veze između virtuelnih prijetnji i stvarne opasnosti (kumulativno, preko 45%). Najmlađa grupa (do 25 godina) je ta koja u najmanjoj mjeri povezuje virtuelni i stvarni svijet kada je u pitanju nasilje (samo njih 29%, ili manje od jedne trećine), što je indikator da se radi o populaciji na čijem osvještavanju i edukaciji treba intenzivno i kontinuirano raditi (Grafikon 4.2).

Grafikon 4.2:

Stav o tvrdnji: "Prijetnje, zastrašivanje, ucjene u virtuelnom svijetu često se ostvare u stvarnom" (uporedni prikaz po dobnoj grupi)

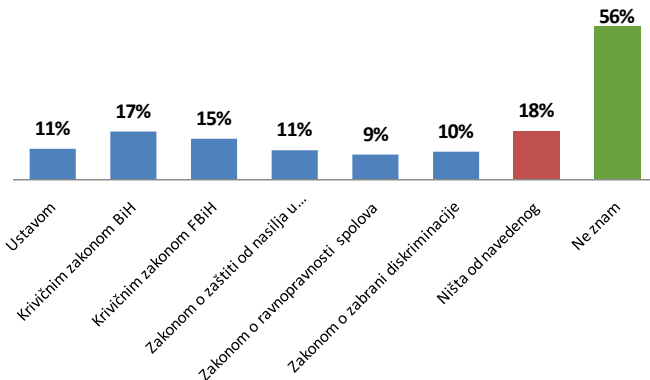
Zakoni (ne) štite direktno od IKT nasilja

Zakonodavstvo u BiH nema jasno definisane odredbe kada je u pitanju nasilje izvršeno putem savremenih tehnologija. Koliko je to (ne)poznato saznale smo iz pitanja „*Nasilje putem informaciono-komunikacionih tehnologija – IKT (Internet, Facebook, Twitter, Viber, What’s up, Instagram, portali...) sankcionisano je:*“. Za odgovor je ponuđeno 6 zakona i opcije „ne znam“, „ništa od navedenog“ ili „sve od navedenog“.

Samo 18% ispitanica i ispitanika zna da niti jedan od ponuđenih zakona ne sankcioniše direktno IKT nasilje. Nešto više od polovine ispitanika/ca (56%) izjavilo je da ne zna, dok je ostatak od 26% ispitanika/ca odabralo jedan ili više zakona, od 6 ponuđenih. (Grafikon 5.1).

Grafikon 5.1:

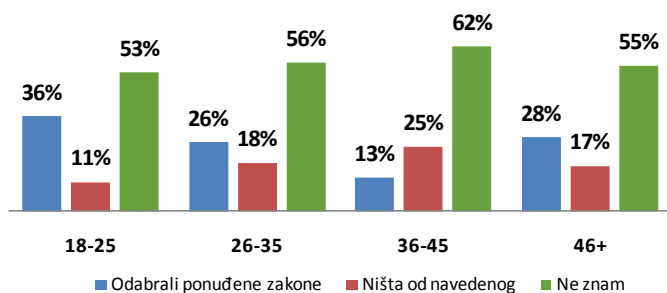
Odgovor na pitanje o zakonima koji štite od IKT nasilja: „*Nasilje putem informaciono-komunikacionih tehnologija – IKT (Internet, Facebook, Twitter, Viber, What’s up, Instagram, portali...) sankcionisano je:*“

Po dobi, najmlađe osobe (do 25 godina) su najmanje upoznate s tim da zakoni u BiH ne štite direktno od IKT nasilja – svaka deseta osoba (11%). Najupućenije su osobe u dobi 36 do 45 godina – svaka četvrta (25%) zna da BH zakonodavstvo ne sadrži direktno sankcionisanje za IKT nasilje. Detaljnije o odgovorima u odnosu na dob može se vidjeti iz Grafikona 5.2.

Grafikon 5.2:

Odgovor na pitanje o zakonima koji štite od IKT nasilja: „Nasilje putem informaciono-komunikacionih tehnologija – IKT (Internet, Facebook, Twitter, Viber, What’s up, Instagram, portali...) sankcionisano je:“ (uporedni prikaz po dobnim grupama)

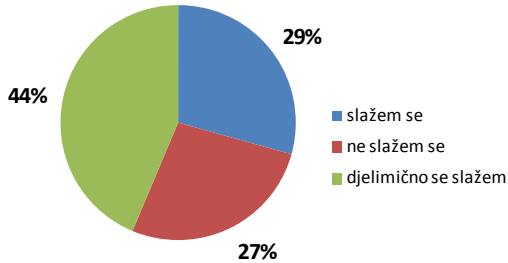

Zloupotreba intime

Nakon svađa i raskidanja veza partneri se jedno drugom svete objavljivanjem intimnih sadržaja na internetu, ili plasiranjem lažnih sadržaja i informacija. Stav o tome da su same žene i djevojke krive, ako se fotografije ili video sa njihovim nagim tijelom pojave na internetu, podržalo je u potpunosti 29% ispitanika/ca, dok je njih 27% bilo izričito protiv. Za 44% anketiranih koje/i su izrazili djelimično slaganje možemo reći da ipak imaju određene rezerve i da jesu skloniji prepoznati i osuditi zloupotrebu intime (Grafikon 6.1).

Grafikon 6.1:

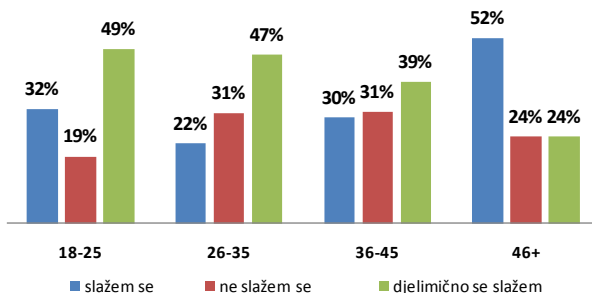
Stav o tvrdnji: *“Žene i djevojke su same krive ako se njihove nage fotografije/video pojavi na internetu”*

Dobna razlika ispitanika/ca uzrokuje i razliku u stavu, pa više od polovine (52%) najstarije dobne grupe (46 i više godina) okrivljuje same žene. Najblaži u osudi su iz dobne grupe 26 do 35 godina, njih 22%. Neodlučnija je mlađa generacija anketiranih, dobi do 35 godina. Na to nam ukazuje podatak da je skoro polovina (49% i 47%) izjavila da se djelimično slaže, odnosno da bi u nekim situacijama ipak osudili same žene i djevojke, a u nekim ne bi (Grafikon 6.2).

Grafikon 6.2:

Stav o tvrdnji: *“Žene i djevojke su same krive ako se njihove nage fotografije/video pojavi na internetu.”* (uporedni prikaz po dobnoj grupi)

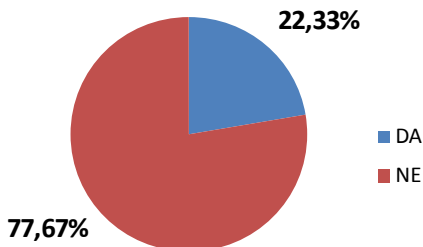
POJAVNOST, PRIJAVLJIVANJE I ZAŠTITA OD IKT NASILJA

Koliko je rasprostranjeno i kome se prijavljuje IKT nasilje?

Zanimala nas je rasprostranjenost nasilja putem savremenih tehnologija. Nešto manje nego svaka četvrta anketirana osoba (ili 22,33%) izjavila je da poznaje nekog, ili je lično bila žrtva IKT nasilja (Grafikon 7).

Grafikon 7:

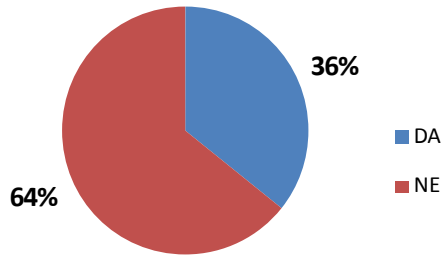
Odgovor na pitanje: *“Da li ste vi, ili neko koga vi poznajete bili žrtvom nasilja putem IKT?”*

U samo 36% slučajeva doživljeno nasilje je i prijavljeno (Grafikon 8), i to najčešće policiji (79% ili više nego u 3 od 4 slučaja), a znatno manje centru za socijalni rad, tužilaštvu ili nekoj nevladinoj organizaciji. Prijavljivano je i nekom drugom (u 25% slučajeva, ili svaki četvrti), što se uglavnom odnosi na prijave operaterima, vlasnicima WEB-stranica ili socijalnih mreža (Grafikon 9).

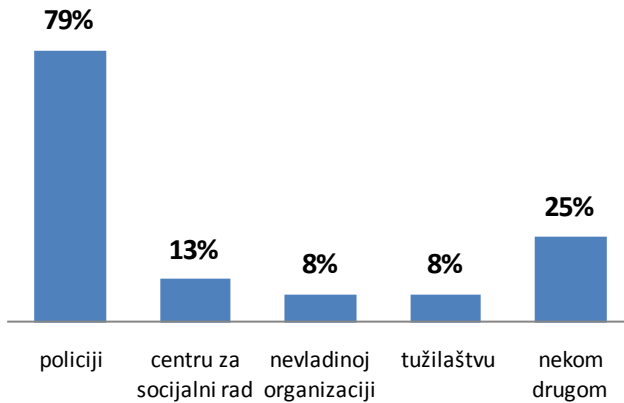
Grafikon 8:

Odgovor na pitanje: *“Da li ste vi, ili neko koga vi poznajete prijavili nasilje koje ste doživjeli putem IKT?”*

Grafikon 9:

Kome je prijavljeno doživljeno IKT nasilje?

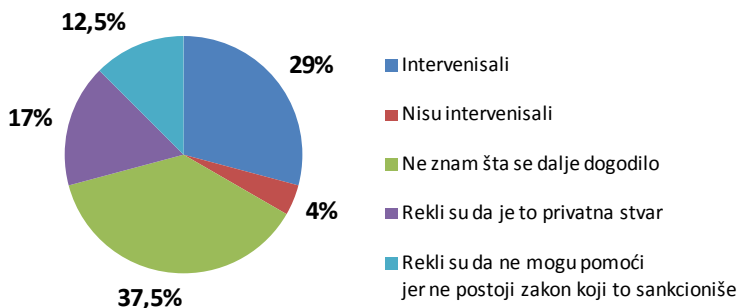
Nemogućnost gonjenja počinitelaca – zbog zakona ili...?

Zanimalo nas je šta se dalje dešavalo nakon prijave. U 29% slučajeva su oni kojima je nasilje prijavljeno i intervenisali, dok je intervencija potpuno izostala u svakom petom, odnosno u 21% slučajeva, gdje uopšte nisu intervenisali ili su rekli da

je to privatna stvar. U 12,5% slučajeva su oni kojima se žrtva obraćala izjavili da ne mogu pomoći jer ne postoji zakon koji to sankcionira. U 37% slučajeva ispitanici/ce nemaju informaciju o tome šta se događalo nakon prijave (Grafikon 10).

Grafikon 10:

Šta se desilo nakon prijave IKT nasilja?

OPĆI STAVOVI O NASILJU NAD ŽENAMA

Iako smo bile fokusirane na specifičnu temu istraživanja, nasilje putem savremenih tehnologija (IKT nasilje), bilo nam je važno saznati i opće stavove ispitanica i ispitanika o nasilju nad ženama i koliko znaju o mehanizmima zaštite. Vjerujemo da ovi opći stavovi u mnogome utiču i na percepciju specifičnog IKT nasilja.

Ni ovdje nisu postojale značajnije razlike u stavovima, informisanosti i znanju anketiranih u odnosu na njihov spol ili mjesto življenja.

Je li nasilje privatna stvar ili krivično djelo?

Ispitanicama i ispitanicima ponudile smo tri odgovora: privatna stvar, krivično djelo ili narušavanje javnog reda i mira. Velika većina, njih 85%, izjavila je da je nasilje nad ženama krivično